

Un document per a la història de Gandia: la concessió del Privilegi per a celebrar Fira Anual per Jaume II (1311)

Jaume Castillo Sainz

En relació amb l'article sobre Jaume II i la vila de Gandia, us presente un dels documents més significatius que he emprat en la seua elaboració. Es tracta de la concessió d'un privilegi de Jaume II a la vila de Gandia, l'any 1311, per a la celebració d'una fira anual el mes de setembre, concretament el dia de Sant Miquel i els quinze dies següents.

Sí, l'any 1311, no he comés una errada. Tots pensàvem, perquè hem seguit els treballs de Roc Chabàs, que la concessió reial de fer fira a Gandia va ser feta el 1310, però la lectura del document i la consideració del mètode de datació emprat a la Corona d'Aragó la primera meitat del segle XIV ens duen a rectificar la data. Fins a la meitat del segle XIV, tots els documents es dataven pel sistema de l'Encarnació, còmput cronològic en el qual el començament de l'any cristià era el dia 25 de març, dia en què es commemora l'Encarnació del Senyor. Hi ha dues possibilitats de còmput, si es relaciona amb l'actual sistema de l'1 de gener. Un és el florentí, que inicia l'any el 25 de març següent

a l'inici de l'any actual; un altre el pisà, que l'inicia el 25 de març precedent. L'emprat a la Corona d'Aragó era el florentí, en el qual l'any comença amb quasi tres mesos de retard, per la qual cosa l'any expressat per aquest sistema coincideix amb el còmput actual entre el 25 de març i el 31 de desembre, i per a dates compreses entre l'1 de gener i el 24 de març cal afegir una unitat a la xifra de l'any indicat. La donació feta per Jaume II se signà el dia 11 de les calendes de març, és a dir, el 19 de febrer segons el conegut sistema de la calendació romana i, per tant, el dia datat com a 19 de febrer de l'any de l'Encarnació de 1310, realment era el mateix dia, però de l'any 1311.

No cal preocupar-se, encara som a temps de celebrar el 700 aniversari de l'establiment de la Fira, però haurem de fer-ho l'any 2011.

Siguen 700 anys o bé 699, cosa absolutament insignificant per a l'historiador —potser no per als polítics i per a qui es preocupa per la història només a colp d'aniversari—, estem davant del llunyà origen de les nostres festes locals, tot i que ara sota l'advocació d'un sant posterior, sant Francesc de Borja. La fira (i festes) de Gandia, que avui en dia és una típica celebració patronal, començà sent un gran mercat, una fira medieval. La terminologia emprada en el document és aclaridora: «*fire seu nundine*», és a dir, fira o mercat; més concretament en la tradició llatina, els dies nundinals eren aquells en els quals els camperols no havien d'anar a treballar perquè hi havia mercat i havien d'anar a vendre la producció i que, per extensió, es convertia en un dia festiu, fins i tot per als escolars, i una bona excusa per a celebrar banquets i reunir-se amb els amics o la família. Els termes emprats ens apropen bastant a la realitat de la fira medieval. D'un temps ençà, trobem recreacions de les "fires medievals" en molts pobles, però aquests mercadets d'artesanía i de menjars típics, de llepolies i de joguines, no són probablement un reflex molt fidel d'allò que era una fira en els segles medievals. A Gandia només la part lúdica de la fira medieval ha sobreviscut al pas del temps; aquell vessant protagonitzat en el passat per músics, joglars i altres artistes itinerants i que omplia de rialles i diversió els carrers de la vila. Però cal no oblidar que la fira era sens dubte l'esdeveniment econòmic més important que podia donar-se

en un poble o ciutat i suposava l'arribada d'un munt de mercaders, artesans i camperols que posaven a la venda els productes.

La ubicació temporal de la fira no és una casualitat. Sant Miquel és una data important en el calendari agrícola, ho és tot el començament de la tardor. Però, a més a més, és una fira posterior a l'altra gran fira del sud del regne que es fa l'agost, a Xàtiva (1250) i anterior a la que s'establí en una altra vila propera per a Tots Sants, a Cocentaina (1346). Així queda establert un itinerari de fires coherent, proper en l'espai i en el temps, que permetia els mercaders arribar a tot el sud del Regne mitjançant tres espais adients.

El fet que Gandia siga objecte d'aquesta donació reial és alhora una garantia de futur per a la vila com a centre regional i un reconeixement de la importància que aquesta vila saforenca havia adquirit des del moment de la conquesta. Jaume II no s'hauria plantejat signar aquest privilegi si Gandia no fóra ja el 1311 un mercat local important i creixent.

Com palesa la redacció del document, era importantíssim donar certes seguretats i el suport d'un privilegi reial, per tal que els mercaders es llançaren als perillosos camins medievals amb els productes, per traslladar-se a la vila on estava instal·lada la fira. Perquè tots sabien que també la fira era el lloc on malfactors, delinqüents, lladres i altra gent que no es dedicava exactament a treballar cometien les fellonies i feien els negocis il·legals, i aprofitaven el fet de ser anònims enmig d'un munt de persones estranyes, procedents d'indrets diversos.

La concessió del privilegi per a organitzar una fira suposava una empena econòmica significativa per a una vila: concentració de mercaders, moltes vegades procedents de llocs llunyans, i de compradors, no només de la vila, sinó també de tots els pobles de la rodalia (més enllà fins i tot de la comarca); una oportunitat idònia per als artesans i camperols locals de vendre els productes, i per a tots d'adquirir eines, animals, productes del camp, manufactures diverses, roba i teles, els caríssims objectes de metall, terrisseria, cera i oli per a enllumenar les cases, alguns objectes de luxe per als més privilegiats... A més a més, suposava l'entrada de diners pels serveis que la gent que arribava a la ciutat necessitaria: alimentació, allotjament...

El privilegi de Jaume II a la vila de Gandia és un acte conscient d'empenya i d'enfortiment de la vila, atorgat, segons el tenor documental, per sol·licitud dels prohoms de Gandia, que sabien la importància de convertir la vila en seu permanent d'un mercat que donaria vida i creixement econòmic a la ciutat. I és també part del projecte de Jaume II d'enfortir les viles de la frontera del sud del regne en un temps en el qual encara el país no estava suficientment consolidat i la conquesta i repoblació eren tasques encara inacabades. Era, sens dubte, un suport econòmic per a una vila encara molt jove, però en procés ferm de creixement, que, com explique en l'article, no fou una decisió aïllada, sinó que pot emmarcar-se en tot un veritable programa d'actuació.

El document pròpiament dit té una forma totalment estandarditzada, amb les parts i les clàusules típiques d'un privilegi d'aquest tipus: la donació, amb indicació de l'autor, el rei, i els sol·licitants, en aquest cas els prohoms de la vila de Gandia, i les condicions concretes de la concessió; seguidament, trobem les salvaguardes pròpies d'aquest tipus de document i les excepcions a aquestes; finalment, hi ha un manament explícit als oficials reials per tal que acomplisquen i facen acomplir tot el contingut del document. Les condicions van ser lleugerament rectificades dos dies després. El 21 de febrer del mateix 1311, un segon privilegi de Jaume II eixamplà la concessió feta i va atorgar franquesa en el pagament dels impostos reials relacionats amb l'activitat comercial (lleuda, peatge...) a tots aquells que anaren a la vila de Gandia per a participar a la fira, i se'ls refermaven les salvaguardes i les seguretats. La determinació de la corona d'impulsar aquest projecte era indubtable.

Heus ací el document (en llatí original i amb traducció al valencià) com es troba en els registres de la Cancelleria Reial. He emprat per a consultar-lo la còpia en línia del document que es pot trobar a la pàgina web del Ministeri de Cultura sobre arxius espanyols, on poden consultar-se els microfilms de nombrosos documents (pares.mcu.es). Per altra banda, aquest document ja va ser publicat per Roc Chabàs a les acaballes del segle XIX, amb traducció castellana.

València, 19 de febrer de 1311

Jaume II concedeix a la vila de Gandia el privilegi de celebrar fira tots els anys el dia de Sant Miquel (28 de setembre) i els 15 dies següents.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Jaume II, Reial Cancelleria, Registre 207, Graciarum 9, Pars II, ff. 198rv

Nos Jacobus Dei Gratia etc. Ad instantiam et humilem supplicacionem per probos homines loci Gandia nobis factam, volentes ipsum locum de Gandia suscipere incrementum, ideo cum presenti carta nostra perpetuo valitura concedimus et statuimus quod in predicto loco seu villa// [198v.] de Gandia fira seu nundine celebrentur anno qualibet perpetuo in festo Sancti Michelis mensis Septembris que durent per quindecim dies continue subsequentes. Ita quod omnes venientes ad ipsum firam seu nundinas cum omnibus rebus et bonis suis sint salvi et securi in veniendo, stando ac etiam redeundo, sic quod non capiantur detineantur vel marchentur culpa crimine vel debitis alienis nisi in eis principales fuerint vel nomine fideiussorio constituti nec etiam in hiis casibus nisi prius in eis fatica inventa fuerit de directo, ipsis tantum solventibus lezdas pedagia ac alia jura debita et consueta, exceptis tantum proditoribus seu bausatoribus falsatoribus monete, violatoribus caminorum seu itinerum, et comittentibus crimen lese magestatis, homicidis, raptoribus, seu latronibus. Mandantes per presentem cartam nostram procuratoribus baiulis Justiciis nec non universis aliis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris quod predicta omnia et singula firma habeant et observent et faciant inviolabiliter observari etc. Datis Valencie undecim Kalendis Marcii anno domini M^o CCC^o X^o.

Traducció:

Nós, Jaume per la gràcia de Déu, etc., a instància i humil súplica feta pels prohoms del lloc de Gandia, volem que el dit lloc de Gandia millore; per tant, per la present carta, per sempre vàlida, concedim i establím que al dit lloc o vila de Gandia se celebre cada any fira o mercat en la festa de Sant Miquel de setembre i els quinze dies següents. De manera que tots aquells que vinguen

a aquesta fira, siguen segurs i tinguen garantits els béns i les cases, tant en la vinguda com en l'estada i la tornada; que no puguen ser capturats, detinguts o assenyalats per culpes, crims o deutes aliens, a excepció que foren principals o constituïts com a garantia, etc., i només hauran de pagar lleudes, peatges i els drets que els pertoca i és acostumat. Només se n'exceptuen els traïdors, els falsificadors de moneda, violadors de camins, raptors i lladres. Manem, per tant, per la present carta, als nostres procuradors, batlles, justícies i a tots i cadascun dels nostres oficials, presents i futurs, que acomplisquen tot allò dit en aquest document i cadascuna de les coses expressades les tinguen per fermes i les observen i facen acomplir sense excepció, etc. Donada a València, onze calendes del mes de març de l'any del Senyor 1310 (19 de febrer de 1311).